

Pääkirjoitus

Historiallista – päivitettävää

Psykoanalyttisille hoitomenetelmille ja tutkimuskäytännöille on ollut ominaista muistamisen, itsehavainnoinnin ja ymmärtämisen yhteen kietoutuneisuus. Tutkimalla muistoja on solmittu ymmärättäviä merkitysyhteyksiä ja tunnistettu vaietuiksi jääneitä kokemusulottuvuuksia. Mielen historiallisuus on tästä näkökulmasta kerroksellinen ja sisältää tietoisia, esitietoisia ja tiedostamattomia aineksia – tai aineistoja.

Toisin kuin historiantutkimuksessa, joka keskittyy esimerkiksi sosiaalisiin, kulttuurisiin, taloudellisiin tai poliittisiin mikro- ja makrohistorioihin, psykoanalyysissa on luodattu yksilön mielenhistoriaa. Vähitellen psykoanalyysin uudistuessa alettiin suhteuttaa vuorovaikutusmielikuvia laajempiin yhteyksiin, nykyisellään myös ihmisen sosiaalisten ja kulttuuristen aivojen dynaamiseen ja plastiseen kehitykseen. Silti yksilöllisen muistin historialla ja arkistoilla ja niiden kartoittamisella ja uudelleenarvioinnilla on edelleen keskeinen asema psykoanalyttisessa työskentelyssä.

Sen sijaan persoonallisuuspsykologian uranuurtajan Gordon W. Allportin ilmaisema teesi ”mennyttä on mennyttä” väitti, että ”terveen” yksilön nykyiset toiminnan motiivit ovat pääosin riippumattomia varhaisemmista motiiveista. Teesi on muunneltuna saanut kannatusta esimerkiksi lyhytterapiamuodoissa, jotka korostavat nykyhetken voimavaroja, harjoitteita ja ratkaisujen etsimistä ilman, että takerrutaan liiaksi menneisyyteen. Toki kognitiivis-behavioraalisissa, kognitiivis-analyttisissa ja ratkaisukeskeisissä psykoterapioissa voi olla joustavasti sijaa myös menneisyyden käsittelylle, mutta kokemuksen historiaa kelataan useimmiten läpi pikaisesti.

Vaikka Freud käytti arkeologista metaforaa mielen syväluotauksesta, psykoanalyttisessa arkeologiassa ei kuitenkaan ole kyse pölyttynneiden muinaismuistojen museoinnista eikä niiden ajoittamisesta. Menneisyyden katkelmat on soinnutettava, arvioitava ja tulkittava uudelleen nykyisestä ymmärtämisperspektiivistä ja sijoitettava ne merkityksellisiin oma- ja yhteiselämäkerrallisiin kokonaisuuksiin. Myöhemmissä tuotannossaan Freud itsekin jo viittasi psykoanalyysissa tehtäviin tulkittaviin ”konstruktiioihin”, jotka lähenevät kerronnallista pikemmin kuin historiallista totuutta.

Kiintymys-mentalisaatioteorian kehittäjä Peter Fonagy on kehottanut psykoanalyttikkoja hylkäämään sekä arkeologisen metaforan että torjunnan käsitteen. Hänen nähdäkseen psykoanalyysi on enemmän kuin kertomuksen luomista: itsen ja itsen suhteissa olon uudenlaisen kokemistavan aktiivista rakentamista. Kun analyysissa tutkitaan mielen sisäisiä suhdemalleja, on väistämätöntä, että muistot ilmaantuvat mukaan tähän tutkimusprosessiin. Fonagy katsoo tällaisten muistojen olevan seurannaisilmiöitä, mutta varsinaisen analyttisen toiminnan ja analyttikon tarkkaavaisuuden tulee keskittyä nykyiseen transferenssiin, joka avaa ja selventää tietoisiksi esitietoisia suhdemielikuvia.

Terapeuttinen muutos implisiittisessä muistissa johtaa Fonagyn käsityksen mukaan muutokseen yksilön toimintatavoissa. Muisti on siten arvokas välittäjänä, viestintäväylänä, ei varhaista kehityshistoriaa tilittävänä, tarkkana tai epätarkkana kertojana. Esimerkiksi lapsuuden asiaintilojen ”rekonstruktioilla” on terapeuttinen merkityksensä prosessina, ei tietynä lopputuloksena, kuten torjutun paluuna, vaan mahdollisuutena työstää uudelleen nykyisiä kokemuksia toisenlaisesta näkökulmasta.

Monet perinteisemmän psykoanalyysin edustajat ovat kyseenalaistaneet Fonagyn kannan. Muun muassa Harold P. Blum vastineessaan Fonagylle on puolustanut analysoitavan elämänkertomuksia, joihin liittävät perheeseen, kasvatukseen, kulttuuriin ja itsekäsitykseen liittyvät muistot. Ilman niitä ei voida ymmärtää nykyistä transferenssia, kuten ei elämänkertomustakaan tavoiteta ymmärättävästi ilman transferenssia (ja vastatransferenssia). Tämän näkemyksen mukaan dynaamisen tiedostamattoman ristiriitojen transferenssitulkintoilla ja oivaltamisella tunnistetaan

lapsuuden tiedostamattoman (ja peitemuistojen) jatkuva ja itsepintainen vaikutus nykyisyyteen.

Eri psykoterapiasuuntaukset ovat taipuvaisia sulauttamaan sopivia aineksia muista kuin omista taustateorioistaan. Psykoanalyysiinkin on noudeettu, tosin kiistanalaisesti, päivityksiä muun muassa evoluutio-, kiintymyssuhde-, objektiivisuhde- ja mentalisaatioteorioista sekä neurotieteistä ja jopa kognitiivisista teorioista. Ihmismieltä koskevat teoriat ja niihin sisältyvät väitteet ja päätelmät eivät synny irrallaan ihmiskuvien historiasta ja teknologioiden kehityksestä.

Psykoanalyysista ehkä suuresti piittaamatta digiloikkaajat ja elämyshakuiset selfien räpsijät kerryttävät tiedostoja ja arkistoja, jotka ovat ohjelmoitavissa, säädeltävissä ja muokattavissa. Vaikka tapahtumia ja tilanteita koko ajan ahkerasti taltioidaan, kuka lopulta päivittää sivumme, kuka selaa menneisyytemme tiedostoja ja liittää ne elämystemme ja halujemme historiaan? Tarvitaanko siihen itsejäsentyvä, tekoälyjohteinen matriisi?

Psykoanalyysin historia elää ajallisia kerrostumia limittäen, epigeneettisesti, menneisyyden nykyistään tulevasti. Paitsi taaksepäin katsovaa eli retrospektiivistä muistaminen on myös tulevaisuuteen suuntautuvaa eli prospektiivistä. Psykoanalyysi ei ole menneisyyden traumojen ja kriisien ennallistaja vaan kokemushistorian nykyinen tulkitsija, muistin päivittäjä kohti lyhyen- ja pitkäntähtäimen elämänprojekteja.

Tulkinta luovana ja hapuilevanakin kerronta- ja muistamistaapahtumana perustuu siihen, että analyttisessä tilanteessa löydetään ajallisesti ja paikallisesti erillään olleiden mielensisältöjen välisiä yhteyksiä. Jokainen tulkinta on osatulkinta, mutta kuten Hannah Arendt (*The life of the mind*, vol. 1) huomauttaa: ” – yksikään kokemus ei saa merkitystä tai edes yhtenäisyyttä käymättä läpi kuvittelun ja ajattelun toimintoja. Ajattelun perspektiivistä elämä pelkässä olemisessaan on merkityksetöntä.” Illusorisen kattava selitys (”siksi on näin”) on omiaan tukahduttamaan kokemuksen ylijäämät, lisäassosiaatiot ja - tarinat.

Mikael Enckell on esseistisesti pohtinut, miten psykoanalyysin vieroksumiseen kytkeytyy ”voimistunut viettymys historiattomuuteen ja konformistisesti ’yksiääniseen’ ajatteluun” (*Perspektiv från andra sidan*). Menneisyyden moniselitteinen läsnäolo pyritään usein kieltämään tehokkuuskeskeisessä ja uusnaiivissa, yksinkertaistavassa ajattelussa, kun taas psykoanalyysi käy hellittämätöntä vuoropuhelua menneisyyden kanssa ja antaa ristiriitojen puhua pyrkimättä saavuttamaan viimeistä totuuden sanaa. Luova sovinto menneisyyden kanssa ei tarkoita yksimielisyyttä vaan paradoksien, vastaansanomisten ja rikastavien erimielisyyksien sietämistä, yhä uudelleen toisille äänille ja soinnuille herkistymistä.

Psykoanalyysin ja sen organisaatioiden muodostumisessakin on historiallisen rakentumisen, purkamisen ja uudelleen rakentamisen vaiheita, joista osa on ilmaistu selkeästi, osa unohdettu implisiittiseen muistiin. Virallinen organisaatiohistoria ei välttämättä paljasta tapahtumien kaikkia katveita ja kätköjä, vaan saattaa olla institutionalisoitua ja yksioikoistettua historiaa. Eri- ja moniäänisistä kertomuksista solmiutuu kirjava muistikudos psykoanalyttisten organisaatioiden vaiheista. Näin myös 60 vuotta täyttävän Therapiea-säätiön historiaa voidaan muistaa ja muistella jatkuvasti toisiinsa risteytyvien ja vyyhteytyvien kertomusten avulla.

*Juhani Ihanus
päätoimittaja*